

עם הפנים קדימה

**שנת 2017 הייתה מוצלחת יחסית מבחינה כלכלית «
הצמיחה במשק הייתה טובה, האבטלה נמוכה ועודפי המסים
הוכיחו יציבות « עם זאת, לדעת המומחים, הצריכה הפרטית
הגבוהה נבעה מאשראים גבוהים, וחלק גדול מהיצוא היה
שירותים, מה שמעלה את השאלה בנוגע להמשך «
בכירים במשק נפרדים מהשנה ומעריכים מה יקרה ב-2018**

יוחנן אלטמן

בכ-25% לעומת מדינות ה-OECD. אחת הבעיות של הסקטור היצרני היא הרגולציות שחונקות אותו. אני חושב שמה שאפיין את 2017 בתחום הכלכלי היה גידול בצריכה הפרטית ובתיק האשראי של הציבור וסקטור יצרני, שבין השאר, בגלל הרגולציות, מתקשה להתגבר על הקשיים. **גירון:** "אני מסכים עם דברי קודמי. המשק הישראלי צמח יפה ב-2017, אך יש בו בעיות חמורות למדי. לבעיות של הסקטור היצרני יש לצרף את המחסור בכוח אדם, בעיקר בתעשיות עתירות ידע. הטכנולוגיה היא אחד ממנועי הצמיחה המובילים של המשק, והתעשיות הקשורות מבוססות על כוח אדם איכותי, שעבר הכשרה מתאימה. אלו אנשים שמסוגלים לפתח טכנולוגיות, שמסוגלים לקדם את החדשנות.

"בלי כוח אדם מתאים תעשיות אלו יתנונו. ישראל נחשבת, ובצדק, למרכז חדשנות. כוח האדם המצוין של ישראל מושך לכאן חברות רב-לאומיות שמקומות כאן מרכזי פיתוח היוצרים מקומות עבודה בשכר גבוה. אם לא נשכיל למצוא אמצעים להגדיל את היצע כוח האדם, הכלכלה שלנו תיפגע רבות. לא נוכל לאייש את הסטארט-אפים הרבים שקמים במדינת ישראל וגם לא נוכל לספק את דרישות כוח האדם של התוצאות. יהיו הרבה פחות שהקימו מרכזי פיתוח בישראל. התוצאה: יהיו הרבה פחות סטארט-אפים והחברות הרב-לאומיות יעברו למדינות עם סביבה עסקית נוחה יותר."

טטור: "ב-2017 התבססה הצמיחה בעיקר על הצריכה הפרטית. ואף שהצריכה היא מרכיב חשוב בכל כלכלת שוק, ההתפתחויות הכלכליות ב-2017 יצרו ניצנים של בועה פיננסית אשראית. נוסף לכך, הממשלה פגעה ביכולות שלה לגייס כסף באמצעות מסים בכך שהתעריבה ברגל גסה בענף הנדל"ן, בעיקר בנדל"ן לצורך השקעה. ברגע שמשרד האוצר מנהל מלחמת חורמה נגד השקעות בנדל"ן, הוא פוגע בבקושים, ובכך נפגעת יכולת מערכת המסים לגבות מסים מענף הנדל"ן."

"זהו התפתחות מסוכנת אשר פוגעת ביכולת הזמינה לגבות מסים דווקא בתקופה שבה הממשלה זקוקה לכספי מסים כדי לנקוט את הצעדים הדרושים כדי לבסס את הצמיחה, כמו בהשקעות בתעשייה אשר יעלו את הפרייון. **הנדל:** "אני אופטימי, ואני חושב ששנת 2017 ממחישה את העוצמה הכלכלית של ישראל. להערכתי ב-2017 גיעה לצמיחה של 4%, לאינפלציה נמוכה מאוד ולאבטלה

נת 2017 מגיעה לקיצה. זוהי שנה שבה נרשמו תגודות בקצב הצמיחה, בתיק הייצוא ובצריכה הפרטית, מה שהופך אותה למעניינת במיוחד במישור הכלכלי. על רקע סוף התפתחויות אלו ולרגל השנה החדשה המתקרבת, "מעריב כלכלה" כינס פאנל של שבעה אנשי כלכלה בכירים בענפים השונים במשק כדי לדון בהתפתחויות הכלכליות בשנת 2017 ובצפי ל-2018.

המשתתפים בפאנל (לפי סדר הא"ב):

בן אריה שמואל, מנהל השקעות ראשי בבית השקעות פיוניר
גינל רובי, מנכ"ל התאחדות התעשיינים
גירון חיים, מנכ"ל משותף ומייסד אינפניטי לבס
טטו פולי, מנכ"ל משותף LEADER TOP CAPITAL
מנני ישראל, סמנכ"ל כלכלה ומיסוי שכת המסחר
נוב עדי, סמנכ"ל החברה לביטוח סיכוני שחר חוץ
איל הנדל, יו"ר קבוצת הנדל"ן כנען
מנחה: ג'ון בן-זקן, "מעריב"

דיון ראשון: סיכום 2017 מההיבט הכלכלי

גינל: "אם נשפוט לפי הנתונים הכלכליים שמתפרסמים, המצב הכלכלי של ישראל ב-2017 היה טוב למדי. הרבעון השלישי של השנה התאפיין בקצב צמיחה גבוה של יותר מ-4%. הצריכה עולה, ואפילו הייצוא מראה סימנים של התאוששות. אך מאחורי המספרים מסתתר ענף שחור למדי, כי הצמיחה במשק מבוססת בעיקר על הצריכה ועל אשראים, ועל אלו אי אפשר לבסס צמיחה ארוכת טווח ובת קיימא. צמיחה בת קיימא זקוקה לסקטור יצרני, תעשייה חזקה, יצוא והשקעות.

"אנחנו חייבים לקדם את הצמיחה הכלכלית", מוסיף גינל, "רמת ההכנסות שלנו ורמת החיים שלנו נמוכות

מינימלית. פרט לנתונים אלה, צריך לזכור שהעולם ממשיך לרכוש טכנולוגיות ישראליות - והאקזיסטנציה נמשכים.

"יש ירידה ביצוא, ולדעתי הממשלה לא מטפלת טוב בעניין, שכן הייצוא מורכב בעיקר ממוצרים עתירי ידע וצורך ביטחוני, ובתחומים אלו הממשלה חייבת לקדם תוכנית שתצליח לנטרל את ההשפעות שפוגעות ביצוא.

המשק הישראלי צמח יפה ב-2017, אך יש בו בעיות חמורות למדי. לבעיות של הסקטור היצרני יש לצרף את המחסור בכוח אדם, בעיקר בתעשיות עתירות ידע

מימין (עומדים): ישראל מני, גינל רובי, עדי נוב, שמואל בן אריה. מימין (יושבים): אייל הנדלר, פולי טטר, חיים גירון

מעבר דולרים למשק, שלא לדבר על השפעת הגז, שגם הוא מקטין את צריכת המטבע הזר של ישראל על אנרגיה ומנגד צפוי להגדיל את ההכנסות ממכירת גז. אני גם רוצה לציין שבמציאות הנוכחית לא לממשלה ולא לבנק ישראל יש את הדרכים להתמודד עם העלייה בשער השקל.

"אף שאני אופטימי, הגידול באשראי הצרפני מראיג אותי, כי המשך הגידול בתיק האשראי של הציבור יביא בסופו של דבר לפגיעה ברמת ההכנסה הפנויה של הציבור. אם לוקחים הלוואות כדי לממן טיול בחוץ לארץ, כדי לרכוש מכונית חדשה או כדי לממן טקס בר מצווה, הדבר בסופו של דבר פוגע בהכנסה הפנויה. הלוואות בסופו של דבר יש להחזיר, ואת ההלוואות מחזירים מההכנסה השוטפת. אם סעיף החזר ההלוואות עולה, משמעות הדבר שסעיף הצריכה פוחת, ולזה עשויות להיות השלכות כלכליות חשובות."

נוב: "גם אני מרוצה מההתפתחויות הכלכליות של 2017, אך לצד החיוב יש שלילה. אני מסכים עם אלו שקדמו לי והגדירו את ההייטק כאחד ממנועי הצמיחה של ישראל. ואכן, תעשיות עתירות מדע המנשן בעמ' 16

הנמוך בענף השירותים בכלל ובמסחר בפרט. פריון העבודה הנמוך במסחר הוא שערורייה, שכן ב-25 השנים האחרונות לא השתנה הפריון. בהקשר זה הממשלה צריכה לצאת מהקופסה ולמצוא את הדרכים כדי להעלות את הפריון. בחמש השנים האחרונות השתפרו היחסים בין הסקטור העסקי והסקטור הציבורי בצורה דרמטית, ואני סבורה שבמסגרת היחסים המשופרים האלו אפשר למצוא פתרונות ככוחות משותפים."

בן אריה: "באופן כללי אני סבור שהמצב הכלכלי של ישראל לקראת סוף 2017 הוא טוב. יש ירידה מרשימה ביחס חוב-תוצר, האבטלה נמוכה, אפשר לומר שרוב תושבי הארץ מביאים פרנסה הביתה – ויש צמיחה. עם זאת, אני קושר את המשך הצמיחה בשער החליפין דולר-שקל. אם השקל ימשיך להתחזק, וזו המגמה כנראה, כדאיות היצוא תיפגע והוא יירד. ירידה ביצוא תפגע בתעשייה, כך שהמשך העלייה בשקל לעומת שערי המטבעות האחרים יפגע באחד ממנועי הצמיחה החשובים של ישראל."

בן אריה מוסיף ואומר כי: "הכוחות הפועלים על השקל בימים אלו מעלים את ערכו, כי הכלכלה החזקה מעורדת

גם עודף הרגולציה הוא אחד הגורמים שפוגעים ביצוא. למרות זאת, המצב הכלכלי טוב, ואחד הדברים שמעורדים אותי היא ההשקעות בתשתיות בעיקר – בתחבורה, בכבישים, במסילות ברזל וכו'."

הנדלר הוסיף כי "לזכותו של ישראל כן, שר התחבורה, ייאמר שלראשונה יש שר תחבורה שמבין את הבעיות ונלחם כדי להשיג את התקציבים הדרושים כדי לשדרג את תשתיות הכבישים ומסילות הברזל, שהם מרכיב חשוב מאוד בפיתוח הכלכלי של המדינה."

מני: "רבים מהדוברים התייחסו בשלילה לצריכה הפרטית, ואני אומרת לכם שטוב שיש צריכה פרטית. הצריכה הפרטית, יחד עם הייצור ועם היצוא, היא אחד ממנועי הצמיחה החשובים במשק. כל משק מודרני מבוסס על שירותים, והמסחר הוא חלק מהשירותים. בכל העולם המודרני השירותים הם המעסיק הגדול ביותר, וכך גם בישראל. אך אני לא מתעלמת מהבעיות האחרות שיש במשק ולא קשורות בביקושים הצרכניים, וכראש וראשונה ברגולציות, שכפי שכבר נאמר, חונקות את המשק."

"הרגולציה בתחום יחסי העבודה עול מדי שנה עשרות מיליונים, והיא אחת הסיבות העיקריות לפריון העבודה

הם אחד מעמודי התווך של הכלכלה המקומית. אך התבססות על ענפי תעשיות עתירות מדע יוצרת פערים חברתיים-כלכליים.

"היצוא של ישראל מבוסס על תעשיות עתירות ידע וזה בא על חשבון תעשיות הלוארטק. לעבודות אלו יש השלכות חברתיות, שכן תעשיות הלוארטק מעסיקות חלק נכבד מהעובדים של ישראל. הבעיה השנייה בתחום היצוא היא העובדה שחלק לא קטן מהיצוא הוא של שירותים - משמע יצוא חרפצמי בדרך כלל - מה שעלול להביא למבוי סתום ללא המשכיות".

דיון שני: שאלות ממוקדות

שאלה למנכ"ל התאחדות התעשיינים: קודם דובר על חשיבות תעשיות עתירות מדע לכלכלה הישראלית, אך ענף תעשיות עתירות מדע הישראלית היא ענף REVOLVING בעיקר. היומים מקימים סטארט אפ, מביאים אותו לדרגת פיתוח מסוימת, מוכרים אותו ומשתמשים בכסף כדי להקים סטארט אפ חדש. האם המציאות העסקית המקומית, ביחס לזמינות הון למשל, מחייבת שיטת REVOLVING?

"השיטה שאתה קורא לה REVOLVING הוכיחה את עצמה, אך אנחנו בהתאחדות התעשיינים שואפים לשפר את הסביבה העסקית כדי להקים עוד תעשיות ולהרחיב את הקיימות. יש למצוא את האיוון בין מדיניות האקזיטים ובין מדיניות שמעודדת צמיחת חברות הייטק כדי שיהיה לנו עוד צ'קפוינט למשל. במידה רבה, מדיניות משרד האוצר "נטו תעשייה" מדברת בדיוק על כך. על הצורך לשפר את הסביבה העסקית שבה פועלות תעשיות, ולא רק תעשיות הייטק, אלא כל התעשיות, כדי לפתח את התעשייה.

"העולם המערבי עובר מעין נסנס תעשייתי. במשך שנים רבות הושם דגש על השירותים והסקטור היצרני הוזנח. עכשיו מדינות כמו ארה"ב ובריטניה הגיעו למסקנה שמשק מאוזן ומשגשג חייב תעשייה חזקה ומתפתחת. וזה גם קורה אצלנו. תוכנית "נטו תעשייה", שנעשתה בשיתוף פעולה הדוק עם התאחדות התעשיינים, מדברת על מהפכה בנושא, על הגדלת תקציבים, שינוי בחוק עידוד השקעות הון, תקציבים להשקעות בתעשייה, תקציבים להגדלת השיווק לחו"ל, השקעות בצידוד חדש אשר יגדיל את הפריז וכו'".

מר גירון, אתה מנהל חברה שמנסה להקל על מצוקת המחסור בכוח אדם בתעשיות עתירות ידע. מה אתם עושים?

"אנחנו מנסים להקל על המחסור בכוח אדם מקצועי בתעשיות עתירות ידע באמצעות הכשרת עובדים. בישראל יש כ-270,000 אנשים שמועסקים באופן ישיר בתעשיות עתירות ידע, ואנחנו מאמינים שיש צורך להכפיל את המספר כדי שנוכל לספק כוח אדם לתעשיות הזנק וגם למרכזי פיתוח שמוקמים כאן בישראל.

"אנחנו פועלים בשני מישורים: קצר טווח וארוך טווח. הארגון שלנו מקיים קורסים מיוחדים בני שבעה חודשים, שמכשירים עובדים בוגרים לעבודה בהייטק. אנחנו קולטים בוגרי אוניברסיטה בתחומים קרובים לענפי ההייטק, בעיקר במתמטיקה ופיזיקה, ומכשירים אותם לעבוד בענפי תעשיות עתירות ידע, בייחוד בתחום הפיתוח. לבוגרי הקורסים שלנו יש ידע הדומה לבוגרי תואר ראשון מהטכניון.

"אנחנו משתתפים בעוד תוכנית, עם משרד החינוך וארגון ה-IITA, כדי להחזיר את הנושאים הטכנולוגיים החל מכיתה ב'. אנחנו מאמינים שכדי להגדיל את מספר העוסקים בהייטק, יש לנצל את מלוא הפוטנציאל האנושי של ישראל וזה אומר להתחיל מגיל צעיר ביותר, לייצר עניין מגיל צעיר באמצעות תחרויות ידע למשל".

גירון מוסיף: "אני גם רוצה להתייחס למה שנאמר קודם בנוגע לסוגיית ה-REVOLVING. בתעשיות עתירות ידע יש לציין שברוב המקרים, כשחברת הייטק נמכרת

לחוץ לארץ, המחקר והפיתוח (מו"פ) נשארים בישראל, הרי זה הבסיס ברוב המקרים לעסק, והסיבה מדוע החברה נרכשה".

מר טטור, יש לך חברה שמעניקה מימון לענף הנדל"ן. האם לא נוצרת בישראל בועת אשראי. בכל הזדמנות דוחפים אשראי לציבור?

"אני לא חושב שבשלב זה יש בועת אשראי מהבהבת. הצעת האשראי של גופים חוץ-בנקאיים היא תולדה של מדיניות בנק ישראל לעודד אשראי חוץ-בנקאי. אני יכול לדבר על האשראי החוץ-בנקאי בתחום הבנייה. היום האשראי החוץ-בנקאי לענף הנדל"ן מסתכם בכ-50% מהאשראי לעומת כ-25% לפני עשור. לגבי האשראי הפרטי החוץ בנקאי אני לא רואה בזה סיכון מיידי. אם האשראי ימשיך לגדול בקצב הנוכחי, ייווצר משרון בעוד כמה שנים".

מר הנדלר, מחירי הדיוור ממשיכים לעלות. האם יש גבול לעליות אלו שכן השכר הממוצע במשק לא עולה וכבר הגענו למחיר דירה ממוצעת ששווה לכ-135 משכורות חורשיות.

"כפי שכל סטורנט שנה א' בכלכלה יודע, כשהביקוש עולה על ההיצע, המחירים עולים וזה לא קשור למחיר הדירה על פי מספר משכורות חורשיות. מחיר הדירות עולה כי ההיצע לא מרביק את הביקוש. התחלות הבנייה לא מספקות. נוסף לגידול הטבעי של משקי בית, יש גם מחסור מצטבר של כ-130 אלף דירות. במציאות זו, ולמרות המאמצים הכנים של שרי האוצר והשיכון, הסיכוי להוריד את מחיר הדירות נמוך מאוד. אני רוצה גם לציין שהעלייה במחירי הדירות היא פונקציה של העלייה ברמת החיים, כפי שהרבר בא לידי ביטוי בנתונים של הלמ"ס. משמעות הדבר שלציבור או חלק ממנו יש יותר אמצעים, בין השאר כדי לרכוש דירות".

מר הנדלר בשיחה מקדימה אמרת לי שהביקוש לדירות של מעל ל-2.5 מיליון שקל ירד בצורה ניכרת. ישנם פחות עשירים בישראל?

"יש עוד עשירים בישראל, אך הם הפסיקו להשקיע בדירות מעל לרמת מחיר מסוימת כי הם רואים בכך השקעות בלתי כדאיות. התשובה משכר דירה היא

אני בדרך כלל אופטימית, אך אני חייבת לציין שבמשק חופשי כמו שלנו יש מחזוריות. במשך עשור הכלכלה עלתה, ואני מעריכה שהירידה במחזוריות צריכה לבוא

מינימלית, והמשקיעים ביססו את כדאיות ההשקעה בגידול הצפוי במחיר הנכס. בגלל בין השאר מדיניות הממשלה בפרייקטים כמו מחיר למשתכן, הציפייה לעלייה ניכרת במחיר הדירות פחתה מאוד. התוצאה - משקיעים פחות בדירות יקרות".

גברת מני, מדוע בלשכת המסחר נלחמים נגד יבוא מקביל?

"אנחנו לא נלחמים נגד יבוא מקביל, אך אנחנו דורשים שהיבוא דרך אתרי אינטרנט חוץ לארץ יהיה מסודר, אחרת המסחר המקומי לא יכול להתחרות. משרד האוצר קבע שאפשר לייבא רכישה של עד 75 דולר ללא תשלום מסים. אולם האתרים מצאו דרכים לעקוף את התקנה הזאת על ידי חלוקת התשלום לחלקים. צריך חשיבה בכל נושא הרכישות דרך האינטרנט כדי למנוע פגיעה בסוחרים מקומיים. זה כל מה שאנחנו דורשים".

מר בן אריה, החברה שלכם עוסקת בניהול נכסי עשירים. האם יש גידול במספר העשירים בישראל כפי שזה בא לידי ביטוי בפעילות שלכם?

"אנחנו מטפלים בנכסים של 2.5 מיליון דולר ומעלה, ומספרם של אלו שפונים אלינו עם נכסים פיננסיים בסדר גודל זה רק עולה. הגידול בעושר הוא לא חריגני, הוא לא בא למשל מהייטק בלבד - אלא מכל מגזרי המשק: קמעונאות, תעשיות לוארטק ועוד. לאחרונה יש לנו גידול בביקוש לשירותים שלנו מיהודים צרפתיים שרוצים שנהל להם את הנכסים הפיננסיים. אני חייב לציין שבשנים האחרונות יש גידול מתמיד בהיקף העושר בישראל".

גברת נוב, את סמנכ"לית של החברה ביטוח אשראי וסיכנון סחר חוץ, האם יש יעדי יצוא שאתם לא מוכנים לבטח?

"מפת הסחר העולמית היא רביגנית מאוד, וברור שיש מדינות שהסיכוי שהחברות שלהן לא יעמדו בהתחייבויות גבוה יותר מאשר מדינות אחרות. יש גם מדינות שלא מקיימות איתנו יחסים דיפלומטיים, כמו אינדונזיה, שלליצא לשם יש ממד סיכון גבוה כי אם חברה כלשהי לא תרצה לשלם את חובותיה לחברה הישראלית, יהיה קשה מאוד לגבות ממנה את הכסף.

"יש להביא בחשבון שהמצב דינמי מאוד ויש מדינות שהיו בעבר סיכון אשראי והיום הן פחות, כמו ארגנטינה ויוון. יש לציין שאנחנו בוחנים את יעד היצוא מכל ההיבטים, לא רק הכלכליים. יש מקרים שבהם מדיניות של ממשלה יכולה למוטט חברות כך שאף על פי שסיווג האשראי של המדינה טוב, יהיו חברות שיתמוטטו. בימים אלו למשל מדינות בעייתיות כיעדי יצוא הן ונצואלה וזימבבואה".

דיון שלישי: הערכות להתפתחויות הכלכליות ב-2018

הנדלר: "כאיש נדל"ן, אני מעריך ששנת 2018 תהיה שנה של אי ודאויות. שוק הנדל"ן מצוי בתקופה לא יציבה ואני מעריך שהיומים יתקשו לשווק את המוצרים שלהם. אני גם רואה שנה שבה הביקוש לאשראים יגדל, יש להביא בחשבון שהעלייה במחירי הדירות מחייבת נטילת משכנתאות גדולות יותר. אני גם מעריך שאחרי עשור שבו המשק צמח בצורה מתמדת תיתכן ירידה בצמיחה".

גירון: "אני מעריך שמשרד החינוך ימשיך לעודד חינוך טכנולוגי מגיל צעיר מאוד. פרט לזה אני לא רואה ששנת 2018 תהיה שונה בהרבה משנת 2017".

טטור: "לפני שאני עונה על כיצד אני רואה את שנת 2018 אני חייב להגיב למה שנראה לי יחס שלילי לאשראי החוץ-בנקאי. גם אם יש חריגות פה ושם, זה עדיף על משק עם אפס גידול באשראי, שכן משק ללא אשראי זה משק מת. ולעניינינו, לגבי שנת 2018 אני אופטימי כי אני סבור שההתפתחויות החיוביות של שנת 2017 יימשכו גם בשנת 2018".

גיל: "אני רואה את שנת 2018 כשנת מעבר לתעשייה. אני מעריך שנתחיל ליישם את 'נטו תעשייה'. ההשקעות בתעשייה יגדלו, מה שיביא להגדלת אמצעי הייצור, חידוש הציור אשר בין השאר יאשר הגדלת הפריז והגדלת חלקה של התעשייה בעוגה הכלכלית הלאומית. גם אני אופטימי לגבי שנת 2018".

מני: "גם אני סבורה ששנת 2018 תהיה שנה של שינויים חיוביים. אני אופטימית שנוכל לקדם רפורמות שייטיבו עם עסקים קטנים. ננסה לשנות בעזרת הממשלה את הסביבה העסקית כך שיהיה קל יותר וזול יותר להקים עסקים קטנים".

בן ארי: "אני סבור שהצריכה הפרטית תקטן כי גם האשראי הצרכני כנראה יקטן. מלבד זאת, המשך הצמיחה הכלכלית של ישראל מותנית בשער השקל. אם השקל ימשיך להתחזק לעומת המטבעות הזרים, אני חושש שהצמיחה תיפגע. פרט לכך אני לא רואה שינויים מהותיים במה שצפוי לנו בשנת 2018".

נוב: "אני בדרך כלל אופטימית, אך אני חייבת לציין שבמשק חופשי כמו שלנו יש מחזוריות. במשך עשר שנים הכלכלה שלנו נמצאת גבוה, ואני מעריכה שהירידה במחזוריות צריכה לבוא". ■